

HAC VE KURBAN

Prof. Dr. Abdulaziz BAYINDIR*

Orada başka etkinlikler de yapılabilir. Mesela her sahada gelişmeye katkıda bulunanlara ödülleri verilerek insanlar hayırda yarışırılabilir. Onlara “Kâbe Ödülü” adı verilerek Mekke ve çevresi, dünyanın bir numaralı cazibe merkezi haline getirilebilir.

I. HACCIN FARZİYETİ

İmkânı olan her mü'minin hac ibadeti-ni yapması Kur'an'ın açık emridir:

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى
لِّلْعَالَمِينَ فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا
وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ
كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ

“İnsanlar için kurulan ilk mabet, ke-sinkes Bekke'de olandır. Bereketli olsun ve bu âlem için yön belirleyici (kıble) olsun diye kurulmuştur. Orada açık âyetler, İbrahim'in (ibadet için) durduğu yerler vardır. Oraya kim girse güven içinde olur. Bir yolunu bulup gidebilenlerin o mabedi haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde hakkıdır. Kim bunu göz ardı ederse, bilsin ki; Allah'ın kimseye ihtiyacı yoktur.” (Âl-i İmrân 3/96- 97)

* İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Öğretim Üyesi, Süleymaniye Vakfı Başkanı.

¹ Mekke'de.

II. HACCIN TARİHİ

Yeryüzünün ilk mabedini, ilk insan olan Âdem aleyhisselam bina etmiş ve ilk hacı o yapmış olmalıdır. Çünkü İbrahim aleyhisselam, Nuh tufanından sonra Kabe'yi eski temellerinin üstüne kurmuştu:

وَأَذِ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمَ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ
مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

“Bir gün İbrahim, İsmail’le beraber Kâbe’nin temellerini yükseltiyordu. Dedi ki: “Rabbimiz, bunu bizden kabul et; işiten de sensin, bilen de.” (Bakara 2/127)

Sonra Allah Teâlâ’dan hac ibadetinin yapıldığı yerleri göstermesini istemişti:

رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ
وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

“Rabbimiz! Bizi sana teslim olmuş kimseler eyle. Soyumuzdan da sana teslim olmuş ümmetler oluştur. Bize hac ibadetini yapacağımız yerleri (menâsiki) göster ve tevbemizi kabul et. Sen tevbeleri kabul edersin, ikramın boldur.” (Bakara 2/128)

İbrahim aleyhisselamın ilk haccından sonra verilen şu emir de önemlidir:

وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ
يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ

“İnsanların içinde hacı ilan et ki sana, yürüyerek ve bitkin binekler üzerinde gelsinler; bütün derin vadilerden geçip gelsinler.” (Hac 22/27)

Âyette hac kelimesinin elif lamlı olması haccın bilindiğini gösterir. Mekke, ümmü'l-kurâ yani dünyanın anakentidir. İbrahim aleyhisselam Filistin’den oraya tek bir yoldan gelmiştir. Âyetteki “bütün derin vadilerden gelsinler” ifadesi, her yandan insanların oraya geleceğini gösterir. Bu da adını bilmediği-

miz nice nebinin ümmetinin gelmesi demektir. Öyleyse onlar da hacı biliyordu ama yeri kaybolduğu için yapamıyorlardı.

Allah-ü Teâlâ, haccın “bilinen günlerde” yapılmasını emrettiğine göre hac günleri de biliniyordu. Onlar aynı zamanda ümmetlerin kurban kesme günleridir. Nitekim bir âyet şöyledir:

“Biz her ümmet için bir kurban zamanı belirledik.” (Hacc 22/34)

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا لِيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَى مَا رَزَقَهُمْ
مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَإِلَهُكُمْ إِلَهُ وَاحِدٌ فَلَهُ أَسْلِمُوا وَبَشِّرِ
الْمُحْشَبِينَ

Hacc ile ilgili olan şu âyette geçen kurban, kurban bayramı kurbanıdır.

لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ
عَلَى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِيعُوا
الْبَآئِسَ الْفَقِيرَ

“Gelsinler de kendi menfaatlerini görsünler³; belli günlerde de Allah’ın onlara rızık olarak verdiği hayvanlardan en’âm (koyun, keçi, sığır ve deve) üzerine Allah’ın adını ansınlar. Onlardan hem siz yiysin, hem de dar-da olan yoksula yedin.” (Hac 22/28)

Öyleyse hac ve kurban, Adem aleyhisselamdan bu yana bilinen ve aynı tarihlerde yerine getirilen ibadettlerdir.

Araplar İbrahim aleyhisselam’ın soyundan geldikleri için Hacc’ı biliyor ve her sene yerine getiriyorlardı.

III. KAVRAMLAR

A. Makam-ı İbrahim

Makam-ı İbrahim, doğru bildiğimiz yanlışlardandır. Onun, Kâbe’nin yanında, koruma altına alınmış taş olduğu sanılır. Bir âyet şöyledir:

² Hacc 22/28

³ Ticaret yapsınlar.

وَاتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى

“Makam-ı İbrahim’i dua yeri edinin”
(Bakara 2/125)

Makam-ı İbrahim o taş olsaydı her hacının orada dua etmesi farz olurdu. Âyetin doğru meali şudur:

“İbrahim’in durduğu yerleri dua yeri edinin.”

Makam kelimesine çoğul anlam vermemiz onun; tekil için de çoğul için de kullanılmasından dolayıdır.

Âyete “Makam-ı İbrahim’i namazgâh edinin” anlamı da verilemez. Öyle olsa her hacının orada namaz kılması farz olur ki, onu diyen olmamıştır.

Şu âyet, makam-ı İbrahim’i açıklar:

فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ

“Orada açık göstergeler⁴, İbrahim’in durduğu yerler vardır.” (Âl-i İmran 3/97)

Burada آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ tamlaması آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ ın bedel-i küllüdür. مَقَامُ kelimesini çoğul sayınca bu anlam doğru olur. Âyetin meali şöyle olur: “Orada İbrahim’in ibadet için durduğu yerlerin açık göstergeleri vardır.” Onlar; Arafat, Müzdelife, Mina, Kâbe, Safa ve Merve’dir. Hac ibadeti ve oralarda yapılır.

B. Tefes

Doğru bilinen yanlışlardan biri de tefes’tir. Kelime şu âyette geçer:

ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ

“Aynı zamanda⁵ tefeslerini tamamla-sınlar, adaklarını yerine getirsinler

ve o şerefli Beyti (Kâbe’yi) tavaf et-sinler.” (Hac 22/29)

Tefesi şu hadisten öğreniyoruz:

Tay kabilesinden Urve b. Mudarris, Müzdelife’de Resulüllah’a yetişiyor ve diyor ki: *“Tay dağından geldim, bineğim perişan oldu, kendimi de yordum. Vallahi üzerinde durup dinlenmediğim bir kum tepesi kalmadı; ben hacı olabilir miyim?”*

Rasulullah şöyle diyor; *“Kim bizimle şu (sabah) namazı kılar ve daha önce, gece veya gündüz Arafat’a gelmiş olursa hac-cını tamamlamış, tefesini yerine getirmiş olur.”*

Hadise göre tefes, Arafat ve Müzdelife vakfesidir. “tefeslerini yerine getirsinler” emri onların farz olduğunu göstermektedir.

C. Adaklar

Hac 28. âyette geçen **“adaklarını yerine getirsinler”** emri üzerinde pek durulmaz. Âyetin öncesinde kurbandan bahsedildiğinden onlar kurban olamaz. Zaten her hacı kurban kesmez. Onlar ancak ihramla üstlenilen görevler olur. İlgili âyet şöyledir:

الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ ...

“Hac bilinen aylardadır. Kim o aylarda hacca başlarsa, hac sırasında ne müstehcenlik yapar, ne günaha girer, ne de kavga eder.” (Bakara 2/197)

Bu âyetten dolayı ihramlının eşiyle ilişkiye girmemesi, cinsel içerikli konuşma yapmaması, insanlarla kavga etmemesi ve çok dikkatli olması gerekir.

IV. HAC’DA TİCARET VE ETKİNLİK

İbrahim aleyhisselama verilen şu emri bir kez daha düşünelim:

⁴ Gösterge diye meal verdiğimiz kelime âyettir. (İsfahânî, Ragıb, (ö. 425 h.), Müfredâtı md. thk: Safvan Adnan Dâvûdî), Dimaşk ve Beyrut, 1412/1992.)

⁵ Buradaki ثُمَّ kelimesi beraberlik anlamı taşıyan “ma’a” ile eş anlamlıdır.

⁶ Ebû Davûd, Menâsik, 69

وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ
يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا
اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلَى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ
الْأَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِيعُوا أَمْرَ النَّاسِ الْفَقِيرِ

“İnsanların içinde hacca ilan et ki sana, yürüyerek ve bitkin binekler üzerinde gelsinler; bütün derin vadilerden geçip gelsinler. Gelsinler de kendileri için bir takım menfaatler görsünler ve onlara rızık olarak verdiği küçük ve büyük baş hayvanlar üzerine belli günlerde Allah’ın adını ansınlar. Onlardan yiyecek, darda olan yoksula da yedirin. Sonra tefeslerini tamamlasınlar, adaklarını yerine getirsinler ve Beyt-i atîki (Kâbe’yi) tavaf etsinler.” (Hac 22/27-28)

Âyetler iki farklı şeye vurgu yapıyor; biri elde edilecek **menfaat**, diğeri yapılacak **ibadettir**. Şu âyette de sadece menfaate vurgu vardır:

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ فَإِذَا أَفَضْتُمْ
مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ ...

“(Hacda) Rabbinizin ikramını aramanızda bir günah yoktur. Arafat’tan aşağı aktığınızda Meş’ar-i Haram yanında Allah’ı anın.” (Bakara 2/198)

Sahabeden Abdullah İbn Abbas diyor ki:

“Hac ibadeti başlamadan insanlar Mina’da, Arafat’ta, Zül’-meczaz panayırında ve diğer panayırlarda alım satım yaparlardı. Sonra ihramlı iken alım satım yapmaktan korkar oldular. Onun üzerine Allah, yukarıdaki âyeti indirdi.”⁷

Bu panayırlar İslâm’dan sonra da kurulmaya devam etti. İlk terke uğrayan Ukâz panayırı oldu. Hâricîler zamanın-

da (hicri 129 yılında) kurulamadı ve ondan sonra tamamen bırakıldı.⁸

Hac, her insanın can ve mal güvenliğinin sağlandığı haram aylarının ortasında yapılır. Bunlar; Zilkade, Zilhicce ve Muharrem’dir. Arafat’a Zilhicce’nin dokuzunda çıkılır ve hac ibadeti bu ayın on üçünde biter. Bunların dışında bir de Recep ayı vardır; böylece haram ayları dörde çıkar. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ
خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذَلِكَ الدِّينُ
الْقَائِمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ ...

“Gökleri ve yeri yarattığı günden beri Allah’ın yanında, Allah’ın Kitab’ında ayların sayısı on ikidir. Bunlardan dördü haram aylardır. Bu, dosdoğru bir hesaptır. Sakın kendinizi bu aylarda yanlış bir davranışa sokmayın.” (Tevbe 9/36)

Nuh tufanından sonra ilk Hac ibadeti İbrahim aleyhisselamla başladı. Onun soyundan olan Kureyşliler’in⁹ gayretiyle Kâbe ibadete açık tutuldu. Hacılara çeşitli hizmetler sunuldu¹⁰ ve haccın ekonomik ve sosyal yönü ihmal edilmedi. Âyetlere uygun olarak Zilkade’nin birinden yirmisine kadar¹¹ Arafat yakınlarında Ukâz¹² panayırı; Zilhicce’nin birinden dokuzuna kadar Mina yakınlarında Zülmecâz panayırı kurulur, sonra

⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/288-289.

⁹ İbn Hişam, Siretu’n-Nebî, Thk: M. Muhyiddin Abdülhamid, Beyrut, 1401/1981, c. I, s. 216.

¹⁰ Onlar bu hizmetlerle övündükleri için Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Siz hacılara su vermeyi ve Mescid-i Haram’ı ibadete açık tutmayı, Allah’a ve Ahiret gününe iman edip de Allah yolunda cihad edenler ile bir mi sayıyorsunuz? Onlar Allah katında bir olmazlar. Allah zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.”** (Tevbe 9/19)

¹¹ Cevad Ali, Tarih’ul-Arab kabl’el-İslâm, c. VII, s. 377 vd. Bağdat Üniversitesinin desteği ile yayınlanmış, tarih ve yer yok.

¹² Muhammed Hamidullah, İslam Peygamberi, c. II, s. 946 Paragraf 1593, Ankara 2003.

⁷ Ebu Davud, Sünen, Menasik 7, hadis no 1734.

Mina'ya gidilerek Hac görevine başlanırdı.¹³ Panayırlarda ticaret yapılır, şiirler okunur ve konuşmalar olurdu.

Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem de bu panayırlara katılmış ve Allah'ın Elçisi olduktan sonra da katılmaya devam etmiştir. Çevre kabilelerden gelen insanları Allah'ın dinine çağırmak için bu panayırlarda onlarla bire bir görüşmüştür.¹⁴ Bir kısım Medineli'nin müslüman olarak Akabe'de onunla yaptığı bey'atlar da bu mevsimde olmuştur.

Müslümanlarla yaptıkları sözleşmeyi bozan müşriklerin Hac ve Umre yapmaları Hicretin 9. yılında yasaklanınca ticari canlılığın kaybolacağı endişesine karşı şu âyet inmişti:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا
الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ
يُغْنِيَكُمْ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَاءَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

“Ey iman edenler! O müşrikler sadece pisliktir; sakın bu yıldan sonra Mescid-i Haram’a yaklaşmasınlar. Yoksulluktan korkarsanız, Allah fırsat verdiğinde kendi ikramıyla sizi zengin edecektir. Şüphesiz Allah bilir, doğru karar verir.” (Tevbe 9/28)

Halife Ömer bu mevsimde valilerini Harem’de toplar, halkın huzurunda hesaba çekerdi. Şikâyeti olanlar, şikâyetlerini dile getirir, gerekirse halifenin önünde yargılanırlardı.¹⁵

Haram ayları ile ilgili hükümler kıyame- te kadar geçerlidir.¹⁶ Bu aylarda, bizimle savaş halinde olmayan her insanın can ve mal güvenliğini sağlamak, Al-

lah'ın bize yüklediği görevdir. Bunu ilan etmeli, her insanın katılabilmesi için Harem sınırları dışında herkese açık pazarlar kurmalıyız.

Allah Teâlâ müşriklerin Harem bölgesine girmelerini yasakladıktan sonra bize şu emri vermiştir:

وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ
كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ ابْلِغْهُ مَا مَنَّهُ ذَلِكَ بَأْنَهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ

“O müşriklerden biri senin yakının- da olmak isterse ona bu imkânı ver ki gelsin, Allah'ın sözünü (Kur’ân’ı) dinlesin. Sonra onu, kendi için güvenli bir yere ulaştır. Böyle yap, çünkü onlar (Kur’ân’ı) bilmeyen bir topluluktur.” (Tevbe 9/6)

Müşrikler Kur’ân’ı dinlemek için Harem’e girebileceklerine göre, Harem dâhilinde, kendi dilleriyle Kur’ân’ı dinleyecekleri ortamlar hazırlanmalıdır. Böylece Kur’ân ile ilgili bilgileri birinci elden almaları sağlanmış olur.

Orada başka etkinlikler de yapılabilir. Mesela her sahada gelişmeye katkıda bulunanlara ödülleri verilerek insanlar hayırdan yarıştırlabilir. Onlara **“Kâbe Ödülü”** adı verilerek Mekke ve çevresi, dünyanın bir numaralı cazibe merkezi haline getirilebilir.

Müslüman olmak, kişinin şahsi kararıdır. Herkesin kendine göre tutturduğu bir yol vardır. Bize düşen sadece tebliğdir. Dünya işlerine gelince biz, insanlığın hayırına olan şeylerde insanları yarıştıralabiliriz. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَلِكُلِّ وُجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيُّهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ أَيْنَ مَا تَكُونُوا
يَأْتِ بِكُمْ اللَّهُ جَمِيعًا إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Herkes bir yol tutturmuştur, oraya yönelir. Siz onlarla hayırlı işlerde yarışın. Nerede olursanız olun, Allah hepinizi bir araya getirecektir. Allah her şeye kâdirdir.” (Bakara 2/148)

¹³ Cevad Ali, a.g.e. c. VII, s. 375.

¹⁴ Cevad Ali, a.g.e. c. VII, s. 382.

¹⁵ Hakkı Dursun YILDIZ başkanlığında bir heyet, Büyük İslam Tarihi, c. 2, s. 179 vd. İstanbul 1992.

¹⁶ Bkz. Maide 5/2.

V. HAC AYLARI

Dünya genelinde müslüman nüfusun her geçen gün artıyor oluşu, hac ibadeti konusunda bazı yeni iddiaları da beraberinde getirdi. Kur'an'da hac zamanı ile ilgili kesin hüküm olmadığı, senenin her ayı veya hac ayları içerisinde her hangi bir ayda bu ibadetin yerine getirilebileceği şeklinde iddialar ortaya atıldı. Bu iddialara kanarak umre zamanında hac yapanlar oldu. Bunlar asılsız iddialardır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ
وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ
يَعْلَمُهُ اللَّهُ وَتَزُودُوا فَإِنَّ خَيْرَ الرِّزَادِ التَّقْوَى وَاتَّقُونِ يَا أُولِي
الْأَلْبَابِ

“Hac ayları bilinen aylardır. Kim o aylarda hacca başlarsa hac sırasında ne müstehcenlik yapar, ne günaha girer, ne de kavga eder. İyilik olarak ne yapsanız Allah onu bilir. Siz azık biriktirin; en iyi azık çekinmektir. Ey sağlam duruşlu olanlar, yalnız ben-den çekinin!” (Bakara 2/197)

Âyetteki “bilinen aylar” ifadesi haccın vaktinin bilindiğini gösterir. Bunlar “Zilkâde, Zilhicce, Muharrem” aylarıdır. “Zilhicce”nin kelime anlamı “İçerisinde hacı barındıran ay”dır. O ay, öteden beri bu isimle anılmıştır. Bu da haccın İbrahim (as)’dan beri aynı ayda yapıldığının bir göstergesidir. Şafiî mezhebi, Zilhicce’nin ilk on gününden sonra hac ayları biter diye bir görüş ortaya koyarken, Hanefîlere göre Zilhicce ayının tamamını kapsar. Böylece hac, aylardan tek bir aya, Hac suresindeki âyetle beraber de belli günlere inmektedir:

A. Hac Günleri

Hac ayları gibi hac günleri de biliniyordu. İlgili âyet şöyledir:

وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ
يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ
اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ عَلَى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ
فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعَمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ

“İnsanların içinde hacı ilan et ki yürüyerek ve bitkin binekler üzerinde sana gelsinler; derin vadilerden geçerek gelsinler. Gelsinler de kendi menfaatlerini görsünler; bilinen günlerde de Allah’ın onlara rızık olarak verdiği hayvanlardan en’am (koyun, keçi, sığır ve deve) üzerine Allah’ın adını ansınlar. Onlardan hem siz yiyin, hem de darda olan yoksula yedinir.” (Hac 22/27,28)

Buradaki “bilinen günler” ifadesi, hac günlerinin de bilindiğini gösterir. Zira bilinmeyen bir şey için “bilinen” ifadesi kullanılamaz.

B. Arafat ve Müzdelife günleri

Daha önce tefes kelimesinin Arafat ve Müzdelife vakfelerini gösterdiğini görmüştük. Arafat’tan boşalıp akma ve Meş’ar-i Haram (Müzdelife) yanında namaz kılma ve Allah’ı anma işini bütün hacılar aynı günde yaparlar. Onu şu âyetten anlarız:

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ فَإِذَا أَفْضُتُمْ
مِنْ عَرَافَاتٍ فَأَذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوهُ كَمَا
هَدَيْكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الضَّالِّينَ

“Arafat’tan boşalıp aktığınız zaman Meş’ar-i Haram¹⁷ yanında Allah’ı anın. O size nasıl gösterdiyse öyle anın. Doğrusu, bundan önce yanlışlar içindeydiniz.” (Bakara 2/198)

“Meş’ar-i Haram yanında Allah’ı anın” emrinin asıl anlamı “Müzdelife’de namaz kılın”dır. Çünkü Kur’an’da geçen

¹⁷- Şiar ile meş’ar aynı kökten mastardır. Biri mastar mîmî, diğeri şaere fiilinin mastarıdır. Bu âyet, müzdelifenin şeairenden olduğunu gösterir.

“uzkurullah = اذْكُرُوا اللَّهَ” emirleri “namaz kılın” anlamındadır. Bu yüzden oraya vaktinde yetişenler akşam ve yatsı namazlarını birlikte kılarlar. Yetişemeyenler de sabah namazını bekler, namazı kıldıktan sonra oradan ayrılırlar.

Zilhiccenin dokuzuncu günü öğleden sonra Arafat’ta vakfe yapan hacılar, güneş batınca Müzdelife’ye vadisine sel gibi akarlar. O gece, güneş doğuncaya kadar Müzdelife’de vakfe zamanıdır.

Güneş doğunca Kurban bayramının birinci gününü başlar. İki, üç ve dördüncü günler de Kurban Bayramı günleridir. Onlar da bilinen günler olduğu için Hac Suresinin 28. âyetinde ona işaretle yetinilmiştir.

C. Şeytan Taşlama

Şu âyet şeytan taşlama ile ilgilidir:

وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ

“Sayılı günlerde Allah’ı anın.” (Bakara 2/203)

Eyyâm kelimesi çoğul olduğu için Arafat’ta indikten sonra en az üç gün daha Allah’ın adı anılacak demektir. Burada eyyâm kelimesi ma’dûdât ile, Hac 28’de ma’lûmât ile nitelenmiştir. Her ikisi de aynı zaman dilimi içindedir. Eyyâmın ma’lûmât kurban bayramının dört günüdür. Ma’dûdât en az üç gündür. Bu sebeple Arafat’tan sonraki ilk gün, nahr günü, diğer üç gün de eyyâm-ı ma’dûdâtıdır. Âyetin tamamı şöyledir:

وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ

“Allah’ı sayılı günlerde anın. Kim acele eder, (Mina’dan) iki günde dönerse üzerinde günah kalmaz. Geciktiren kişide de günah kalmaz. Bu, çekinenler için böyledir. Allah’tan çekinin ve bilin ki, siz onun huzuruna toplanacaksınız.” (Bakara 2/203)

Buna göre eyyâm-ı ma’dûdâtın birinci günü, kurban bayramının ikinci günüdür. Kim acele eder, bu son üç günün ikincisinde Mina’dan ayrılırsa “üzerinde bir günah kalmaz”

Bu âyet, Resulüllah’ın şu hadisi ile örtüşür:

“Kim refes ve füsukta bulunmadan Allah için hac yaparsa anasından doğduğu gün gibi oradan ayrılır.” (Buhari, Hac 4)

VI. İHRAM

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّغْلُومَاتٍ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ

“Hac bilinen aylardadır. Kim o aylarda hacca başlarsa, hac sırasında ne müstehcenlik yapar, ne günaha girer, ne de kavga eder.” (Bakara 2/197)

Hac ibadetine başlamak, “ihrama girmek” demektir. Bu, tıpkı namaza başlamak gibidir. Namazda da tekbir getirdikten sonra “konuşmak, başka işle meşgul olmak, gezmek vs.” haramdır. Hac ibadetine de hacca başladığınız an ihrama girmiş oluyorsunuz. Onun için hac ihramı ile namazdaki ihram arasında pek bir fark yoktur. İkisi de ibadet süresince size normalde helal olan bazı şeyler haram kılar.

İhram, elbise giymek değil, niyet ve telbiye ile hac ibadetine başlamaktır. İhram yasakları o andan itibaren başlar.

VII. HAC İBADETİNDE DUALAR

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ

“Menâsikinizi (hac ibadetinizi) yaparken, babalarınızdan hatırlınızda

kalan zikirler gibi zikirlerle¹⁸ Allah'ı zikredin, hatta daha güçlüsünü yapın.” (Bakara 2/200)

Hac konusunda hep tarihe vurgu yapılır. Dua konusunda da aynı şey yapılmıştır. Mekkeliler, İbrahim aleyhisselamın soyundan oldukları için duayı da ondan kendilerine ulaştığı gibi hatta daha güçlü bir şekilde yapmalıydılar.

VIII. KURBAN

Kurban, her ümmete farz kılınmıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنَسَكًا لِّيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ
مِّنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَإِلَهُكُمْ إِلَهُ وَاحِدٌ فَلَهُ أَسْلِمُوا وَبَشِّرِ
الْمُحْسِنِينَ

“Her ümmete kurban kesme görevi yükledik ki, kendilerine rızık olarak verdiğimiz en’âm (koyun, keçi, sığır ve deve¹⁹) cinsinden hayvanların üstüne Allah’ın adını ansınlar. İlahınız tek ilahdır, siz yalnız ona teslim olun. Sen alçak gönüllülere müjde ver.” (Hac, 22/34)

Muhammed (s.a.v.) ümmetiyle ilgili olarak da şöyle buyurulmuştur:

وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ فَاذْكُرُوا
اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافٍ فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا
وَأَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ كَذَلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ
تَشْكُرُونَ

“Bedence gelişmiş olanları da sizin için, Allah’a kulluğun simgelerinden yaptık. Onlarda sizin için hayır vardır. Sıra sıra dururlarken üzerlerine Allah’ın adını anın. Yanları yere yapıştığı zaman onlardan yiyin, halinden memnun olana da isteyene de yedin. Onları bu şekilde sizin hiz-

metinize verdik, belki şükredersiniz.” (Hac, 22/36)

“Bedence gelişmiş” diye tercüme ettiğimiz kelime “el-büdn (البُذْن)’dür. Büdn, “bedene”nin çoğuludur; vücutça gelişimini tamamlamış demektir.²⁰ Nebimiz ona “müsinn” (المسنن) sözüyle açıklamış ve “Müsinn olandan başkasını kesmeyin. Size güç gelirse koyunun cezaa olanını kesersiniz.”²¹ demiştir. Müsinn; süt dişleri düşmüş hayvan diye tanımlanır.²² Bu yaşa gelmemiş olanına ‘cezaa’ denir.

Koyun ve keçinin bir yaşını, sığırın iki yaşını, devenin de beş yaşını bitirmiş olması şartı, bu hadisten dolayıdır.

Bazı tefsir ve mealler budn kelimesine “büyükbaş hayvanlar” bazıları da “develer ve sığırlar” anlamı vermişlerdir. Bunlar, Kur’an’ın iç bütünlüğünü ve Kur’an-Sünnet bütünlüğünü dikkate almamaktan kaynaklanmaktadır.

Deveye ve sığıra bedene denir ama bunun sebebi, iri gövdeli olmalarıdır. Nebimiz küçükbaş hayvanları da kurban ettiği için âyetteki “büdn” kelimesine bu anlamı vermek doğru olmaz.

A. Kurban Kesme Yeri

Âyette geçen; **“Sıra sıra dururlarken üzerlerine Allah’ın adını anın”** ifadesi, kurban kesim yerinin olmasını gerektirir. Herkes kurbanını ayrı yerde kesse sıra sıra durmaları mümkün olmaz. Allah’ın Elçisinin bir kurban kesim yeri vardı ve o, kurbanını orada keserdi.²³

“Sıra sıra dururlarken üzerlerine Allah’ın adını anın” emri, hayvanların yere yatırılmadan kesilmesini de gerektirir. Boğazı ile göğüs kafesinin birleştiği yere sivri ve keskin bir bıçak saplanırsa damarları kesilir ve hayvan bir

¹⁸ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ يَذْكُرُونَ اللَّهُ

¹⁹ En’âm suresinin 143 ve 144. âyetine göre en’âm, koyun, keçi, sığır ve devenin erkeği ile dişisidir.

²⁰ Halil b. Ahmed, Kitâbu'l-Ayn, b-d-n mad; Cevherî, es-Sihâh b-d-n mad.

²¹ Müslim, Edâhî, 2 (13/1963).

²² İbn Manzûr, Lisan’ul-Arab, s-n-n mad.

²³ Buhârî, Edâhî, 6

şey anlamadan yere düşer. Yemek borusu kesilmeyeceği için iškembeden gelen pisliklerle etin pislmesi de engellenmiş olur. Buna “nahr” denir. Bu yöntemle deve, yatırılmadan bir-iki saniye içinde kesilir. Bu kesim şeklinin deveye has olduğu zannedilir; ama âyette, bütün kurbanlıkların böyle kesilmesi istenmektedir.

B. Kurban Etinin Dağıtılması

Âyette geçen; **“Yanları yere yapıştığı zaman onlardan yiyin, halinden memnun olana da isteyene de yedirin”** emrinden dolayı kurban eti üçe bölünür. Bir kısmını kesen yer, bir kısmını eşe dosta yedirir, bir kısmını da fakirlere dağıtır.

C. Kurban Herkese Farz mı?

Kurban, hiçbir ibadete benzemez; o, fertlere değil, ümmete farz kılınmıştır. Bazen bir kişi, ümmet adına kurban kesebilir. Nitekim Allah’ın Elçisi (s.a.v.) bir kurban bayramında tek bir koç kesmiş ve şöyle demiştir:

*“Ben İbrahim’in dini üzere yüzümü, doğrudan doğruya gökleri ve yeri yaratana çevirdim. Ben müşriklerden değilim. Benim duam, kurbanım, hayatım ve ölümüm, varlıkların Rabbi Allah içindir. Ben müslümanlardanım. Allahım! Bu sendendir ve sanadır; Muhammed’den ve ümmetinden, bismillahi vallahu ekber.”*²⁴

Allah’ın Elçisi bir keresinde de besili, boynuzlu, alacalı iki koç almıştı. Birini *“Allahım bu, ümmetimden senin birliğine ve benim tebliğime şahitlik eden herkesin adınadır”* ikincisini de *“Bu Muhammed ve ailesi adınadır.”* diyerek kesmiştir.²⁵ Nebimiz Medine’de geçirdiği 10 yıl boyunca hep kurban kesmiştir.²⁶

Bunun dışında hiçbir ibadet başkası adına yapılamaz.

D. Büyük Baş Hayvan Kaç Pay Olur?

Büyükbaş hayvanların yedi kişi için kurban edileceğine fetva verenler, Câbir b. Abdullah’tan gelen rivâyetlere dayanırlar; Allah’ın Elçisi şöyle demiştir:

*“Sığır yedi kişi için, deve de yedi kişi içindir.”*²⁷

E. Başkası Adına Kurban Kesmek

Allah’ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellem Veda Haccı’nda bir sığırı bütün eşleri için kesmiştir, Aişe validemize et getirilince, “Bu ne?” diye sormuş, Nebimizin eşleri için, kurban bayramı kurbanı olarak, kestiği sığırın eti olduğu söylenmiştir.²⁸

Nebimiz her aile halkına her yıl bir kurban gerektiğini²⁹ de söylemiştir.

F. Yolcular Kurban Keser mi?

Nebimiz ve eşleri veda haccında yolcuydular, namazlarını iki rekât kılıyorlardı. Orada kurban bayramı kurbanı kesmiş olmaları yolculuğun kurban görevini kaldırmadığını gösterir. Nebimizin Veda Haccı’nda kestiği kurbanlar, kurban bayramı kurbanıydı. Zaten Allah Teâlâ hacıların kurban bayramı kurbanlarını orada kesmelerini emretmiştir:

لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَّغْلُومَاتٍ
عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِيعُوا
الْبَائِسَ الْفَقِيرَ

“(İnsanlar hacca) Gelsinler de kendi menfaatlerini görsünler; belli günlerde de Allah’ın onlara rızık olarak verdiği hayvanlardan en’âm (koyun, keçi, sığır ve deve) üzerine Allah’ın adını ansınlar. Onlardan hem siz yi-

²⁴ Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 356, 362; Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 8

²⁵ Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 391, 392.

²⁶ Tirmizi, Edâhî, 11.

²⁷ Ebû Dâvûd, “Dahâyâ” 7.

²⁸ Buhârî, Edâhî, 3.

²⁹ Tirmizi, Edâhî, 19.

yin, hem de darda olan yoksula yedin." (Hac 22/28)

G. Hac Kurbanı

Hac kurbanı diye bir kurban yoktur. Hiçbir mezhep, sırf hac yapan kişinin kurban keseceğini söylememiştir. Mekke'de oturmayan biri, hacdan önce umre yaparsa sadece onun kurban kesmesi gerekir. Kesemezse Mekke'de üç gün, dönünce de yedi gün oruç tutar. Bunun dışında hac kurbanı diye bir şey yoktur. İlgili âyet şöyledir:

فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَاءُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

"... hacca kadar umreden yararlanan kişi, kolayına gelen bir hedy (kurban) keser. Bulamayan, üç gün hacda, yedi gün de geri döndüğünde oruç tutar. Toplamı on gün eder. Bu, ailesi Mescid-i Haram civarında olmayanlar içindir." (Bakara 2/196)

Hacılar kurban bayramı kurbanı keserler. Hac Suresinin 28. âyetine göre hacılar kurban bayramı kurbanını orada keseceklerdir. Hanefi mezhebinin, yolculara kurbanın vacip olmayacağı şeklindeki fetvası hem âyete hem de Allah'ın Elçisi'nin uygulamasına terstir.

H. Saç ve Tırnak Temizliği

Allah'ın Elçisi şöyle buyurmuştur:

*"Kimin elinde, keseceği kurban olursa Zilhicce hilalinin gözükmemesinden kurban kesinceye kadar saçından ve tırnaklarından bir şey almasın."*³⁰

Kurbanı önceden almamış olanların böyle bir görevi yoktur.

³⁰ Ebû Dâvud, Dahâyâ, 3.